

בס"ד

לא תעמוד על דם רעך

כניסה לסכנה לצורך הצלת נפש

א. ויקרא י"ט, טז

לא תלך רכיל בעמך לא תעמד על דם רעך אני יקוק:

ב. רשב"ם פירש:

"לא תעמוד מנגד, אלא ניתן להצילו בנפשו של רודף".

ג. אבן עזרא:

שלא יתחבר עם אנשי דמים, וידוע כי כמה נרצחו ונהרגו בעבור המלשינות, ודואג האדומי (שמואל א כ"ב: ט"ו-י"ט) לעד.

ד. ר"י בכור שור:

לא תלך רכיל בעמך – כי אז לא תעמוד על דם רעך, אבל אם תלך רכיל אז תעמוד. ואילו כתב "ולא תעמוד", היה משמע שהיא מצוה לבדה. ועל כרחין מצוה אחת היא: לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, כי כשתאמר איש פלוני מוציא עליך שם רע, קשה עליו והורגו. ויחזקאל פירש: אנשי רכיל היו בך למען שפוך דם (יחזקאל כ"ב: ט'), אלמא שהרכלים מביאין לידי שפיכות דמים. מצ' ונר' (= "מצאתי ונראה"). וכן אמרו רבותינו (בבלי ערכין ט"ו): לישן תליתאי קטיל תליתאי.

ה. חזקוני

דבר אחר: לא תלך רכיל – אבל אם שמעת עצה על חברך להרגו לא תעמוד על דמו אלא הודע לו העצה.

ו. אור החיים הקדוש:

לא תעמוד וגו' – לצד שצוה על הרכילות התנה בו שלא יעמוד על דם רעך, שאם ראה כת אחת שרוצין לרצוח חייב להודיעו לבעל דבר כדי שיציל נפשו, ולא יאמר הרי זה רכילות, הא למדת שאם לא גילה אוזן חבירו והרגוהו בטל אזהרת לא תעמוד וגו'. וצא ולמד ממעשה גדליה בן אחיקם (ירמיהו מ) שגילו לו וכשלא חש היה מה שהיה.

ז. הרלב"ג

והנה ענין זאת האזהרה, שמי שיוכל למלט מהמות איש אחד, אם בדבריו אם בהשתדלותו אם בפעולותיו, הנה הוא עובר על זאת האזהרה אם מעלים עיניו ולא ימלט.

ח. רמב"ם ספר המצוות מצוות לא תעשה רצ"ז

הזהירנו מלהתרשל בהצלת נפש אחד כשנראהו בסכנת מות או ההפסד ויהיה לנו יכולת להצילו כמו שהיה טובע בנהר ואנחנו נדע לשחות ונוכל להצילו. או יהיה לסטים משתדל להרגו ונוכל לבטל מחשבתו או לדחות ממנו נזק, ובאה האזהרה באמרו "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא י"ט: ט"ז).

ט. ספרא ויקרא ויקרא י"ט: ט"ז

ומנין אם יודע לו עדות, אין אִתָּה רָשִׁי לְשִׁתֵּק עֲלֶיךָ?
תלמד לומר "לא תעמד על דם רעך".

ומנין אם ראיתו טובע בנהר, או לסטים באים עליו, חיה רעה באה עליו, חייב אִתָּה להצילו בנפשו?
תלמד לומר "לא תעמד על דם רעך".

ומנין לרודף אחר חברו להרגו, ואחר הזכור, ואחר נערה מארסה, חייב אִתָּה להצילו בנפשו?
לכך נאמר "לא תעמד על דם רעך".

י. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף עג/א

תנו רבנן: מניין לרודף אחר חבירו להרגו שניתן להצילו בנפשו - תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך. והא להכי הוא דאתא? האי מיבעי ליה לכדתניא: מניין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר, או חיה גוררתו, או לסטין באין עליו, שהוא חייב להצילו - תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך. - אין הכי נמי. ואלא ניתן להצילו בנפשו מנלן? - אתיא בקל וחומר מנערה המאורסה, מה נערה המאורסה, שלא בא אלא לפוגמה - אמרה תורה ניתן להצילה בנפשו, רודף אחר חבירו להרגו - על אחת כמה וכמה. - וכי עונשין מן הדין? - דבי רבי תנא: הקישא הוא, כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש, וכי מה למדנו מרוצח? מעתה, הרי זה בא ללמד ונמצא למד, מקיש רוצח לנערה המאורסה: מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו - אף רוצח ניתן להצילו בנפשו. ונערה מאורסה גופה מנלן - כדתנא דבי רבי ישמעאל. דתנא דבי רבי ישמעאל: ואין מושיע לה, הא יש מושיע לה - בכל דבר שיכול להושיע.

גופא: מנין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך. והא מהכא נפקא? מהתם נפקא: אבדת גופו מניין - תלמוד לומר והשבתו לו! - אי מהתם הוה אמינא: הני מילי - בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי - אימא לא, קא משמע לן.

יא. רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק א הלכה יד

כל היכול להציל ולא הציל עובר על +ויקרא י"ט ט"ז+ לא תעמוד על דם רעך, וכן הרואה את חבירו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל, או ששמע גוים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח ולא גלה אוזן חבירו והודיעו, או שידע בגוי או באנס שהוא קובל על חבירו ויכול לפייסו בגלל חבירו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על לא תעמוד על דם רעך.

יב. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת תרומות פרק ח הלכה ז

רבי אימי איתצד בסיפסיפה אמר ר' יונתן יכרך המת בסדינו אמר ר' שמעון בן לקיש עד דאנא קטיל אנא מתקטיל אנא איזיל ומשיזיב ליה בחיילא אזל ופייסון ויהבונה ליה.

יג. כסף משנה הלכות רוצח, פ"א הי"ד

וכתב הגהות מיימון עבר על לא תעמוד וכו'. בירושלמי מסיק אפי' להכניס עצמו בספק סכנה חייב, עכ"ל. ונראה שהטעם מפני שהלה ודאי, והוא ספק.

יד. העמק שאלה, שאילתא קכט, אות ז

ורבינו פוסק שאין להכניס עצמו בספק סכנה בשביל חבירו... והנראה דדעת התוס' והרא"ש ג"כ אין מוכרח להלכה דדינא הכי אלא מידת חסידות היא, והרוצה להחמיר על עצמו רשאי... מכ"מ הרוצה להחמיר רשאי, והיינו עובדא דר"ש בירו' דתרומות, ולא דפליג על ר' יונתן בדינא, אלא החמיר ע"ע.

טו. מנחת חינוך, מצווה רלז, ס"ק ב

אך באמת ד"ז מביא בשם ירושלמי, צריכין אנו לקבל באימה, ומכל מקום צריך עיון דין זה. ונ"ל דע"כ השמיטוהו הראשונים דלא ס"ל כן.

טז. בבא מציעא סב ע"א

שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותים - שניהם מתים. ואם שותה אחד מהם - מגיע לישוב. דרש בן פטורא, מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חבירו. עד שבא ר' עקיבא ולימד "וחי אחיך עמך", חייך קודמים לחיי חבירך.

יז. בספר חסידים (תער"ד) כתב:

כתיב (ויקרא יט טז) ולא תעמוד על דם רעך אבל אם הרבה מתלחמים עליו אל ישליך עצמו בסכנה ואל יעשה פשיעה בגופו ואם אדם טובע בנהר והוא כבד אל יעזור לו שמא יטבע עמו:

יח. ערוך השולחן" (תכו, ס"ק ד)

הפוסקים הביאו בשם ירושלמי דחייב אדם להכניס א"ע לספק סכנה, כדי להציל חברו. והראשונים השמיטו זה מפני שבש"ס שלנו מוכח שאינו חייב להכניס את עצמו, ומיהו הכל לפי הענין, ויש לשקול הענין בפלס ולא לשמור את עצמו יותר מדאי, ובזה נאמר ושם אראנו בישע אלוקים, זהו ששם את אורחותיו. וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא.

יט. רבנו יונה גירונדי, ספר איסור והיתר הארוך (כלל נט, אות לח)

ומיהו אם בודאי היה ג"כ הוא מסוכן עמו, אין לו לסכן גופו מאחר שהוא חוץ מן הסכנה, אעפ"י שרואה במיתת חברו, כדדרשינן "וחי אחיך עמך", ולא מצינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית.

כ. שולחן ערוך הרב (אורח חיים סימן שכט, סעיף ח):

הרואה ספינה שיש בה ישראל המטורפת בים וכן נהר שוטף, וכן יחיד הנרדף מפני נכרי, מצוה על כל אדם לחלל עליהם שבת כדי להצילם ואפ"י הוא ספק אם יציל, ומ"מ אם יש סכנה אין לו לסכן עצמו, כדי להציל את חברו, מאחר שהוא חוץ מן הסכנה. ואף שרואה במיתת חברו, ואע"פ שהוא ספק וחבירו ודאי, מ"מ הרי נאמר "וחי בהם" ולא שיבוא לידי ספק מיתה על ידי שיקיים מה שנאמר: "לא תעמוד על דם רעך".

כא. משנה ברורה (שם, ס"ק יט)

ומכל מקום אם יש סכנה להמציל אינו מחוייב, דחיי קודם לחיי חברו, ואפילו ספק סכנה, נמי עדיף ספקו דידה מודאי חברו, אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה, ולא לדקדק ביותר, כאותה שאמרו: המדקדק עצמו בכך, בא לידי כך.

כב. שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תרכז (אלף נב)

שאלת ממני אודיעך דעתי על מה שראית כתוב אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חבירך. יש אומרים שחייב להניח לקצץ האבר הואיל ואינו מת והראיה מדאמרין בע"ז חש בעינינו מותר לכוחלה בשבת ומפרש טעמא משום דשורייני דעינא בלבא תליא משמע הא אבר אחר לא והשתא יבוא הנדון מק"ו ומה שבת החמורה שאין אבר אחד דוחה אותה היא נדחית מפני פקוח נפש אבר אחד שנדחה מפני השבת אינו דין שתדחה מפני פקוח נפש ורצית לדעת אם יש לסמוך על טעם זה:

ותו דכתיב דרכיה דרכי נועם וצריך שמשפטי תורתינו יהיו מסכימים אל השכל והסברא ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חברו הלכך איני רואה טעם לדין זה אלא מדת חסידות ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחבריה. והנראה לע"ד כתבתי:

כג. ציץ אליעזר (חלק ט סימן יז)

מכל האמור נראה ברור דמותו לו שפיר לרופא לסכן אי"ע לטפל גם בחולים נגועים במחלות מדבקות מכל הסוגים ל"ע ובכל האופנים, ועוד למצוה רבה תחשב לו הדבר, ומה גם בהצטרף לזה דעות הפוסקים החולקים על הרדב"ז ודעימיה וסברי שבכלל יש חיוב להכנס בספק ס"נ = סכנת נפשות = בשביל ודאי פקו"נ = פקוח נפש = של חבירו, ויקוים בו מקרא כתוב: ואתם הדבקים בד' אלקיכם חיים כולכם היום.

כד. רמב"ם, הלכות מלכים ה, א

אין המלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצוה, ואיזו היא מלחמת מצוה, זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם. ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדלותו ושמעו.

כה. רמב"ם (שם ז, טו):

מי האיש הירא ורך הלבב כמשמעו. שאין בלבו כח לעמוד בקשרי המלחמה, ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיען בעת צרה. וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה, וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה. וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו, עובר בלא תעשה, שנאמר 'אל ירך לבבך אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם... וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד, מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה.

כו. "משפט כהן" סימן קמג

וממלחמת מצוה נלענ"ד אין ללמוד כלל, דע"כ ענייני הכלל במלחמות יוצאים הם מכלל זה ד"וחי בהם", שהרי גם מלחמת הרשות מותרת היא, ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרחבה. אלא במלחמה והלכות ציבור שאני, ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה, שהם אינם ע"פ גדרי התורה של הלכות יחיד. ומהם ג"כ דיני המלחמה, ובין מלחמת הרשות ובין מלחמת מצוה, וא"א ללמוד מזה למקום אחר.

כז. "ציץ אליעזר" חלק יג, בסוף סימן ק:

דין התורה בזה הוא שבמלחמה ובשדה הקרב, אין דין של וחי בהם ואין דין חייד קודמים. אלא כשם שפוסק הרמב"ם בפ"ז מה' מלכים ה' ט"ו... "ולא ירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה". כך הדין הוא שצריך למחות מלבו זכרונו הפרטי ולהתאחד כגוף מרכזי אחד עם כל חבריו הלוחמים והנמצאים בשדה הקרב. באופן שכל או"א מחוייב לחרף נפשו להציל את חבירו מסכנה אפילו כשמכניס אי"ע עי"כ בודאות לידי ספק סכנה, ולא רק כשחבירו נמצא בסכנה ודאית, אלא גם לרבות אפילו כשנמצא בספק סכנה, ואז יעשה ה' נפלאות שלמעשה ינצלו כולם.

כח. באר הגולה (תכז, ס"ק ז)

הטעם שהזהירה התורה על שמירת הנפש, הוא מטעם שהקב"ה ברא את העולם בחסדו, להטיב לנבראים שיכירו גדלותו ולעבוד עבודתו בקיום מצוותיו ותורתו, כמו שאומר הכתוב: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וכו', וליתן שכר טוב בעולם, והמסכן את עצמו כאילו מואס ברצון בוראו, ואינו רוצה לא בעבודתו ולא במתן שכרו, ואין לך זלזול אפקירותא יותר מזה. ולשומעים ינעם ויהי נועם ה' אלוקינו עלינו.